

УДК 2.342.9:355.241.221(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.87>

ПРО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВУ ПРИРОДУ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ РОЗШИРЕННЯ ЙОГО ОБ'ЄКТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Явтушенко А.М.,

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Явтушенко А.М. Про соціально-правову природу адміністративного нагляду в Україні та необхідність розширення його об'єктів в умовах воєнного стану.

У даній науковій статті з'ясовано соціальну сутність і правове призначення такого виду державного примусу, який застосовується на підставі рішення суду відносно осіб, звільнених з місць позбавлення волі, як адміністративний нагляд.

Зокрема, встановлено, що необхідність здійснення зазначених заходів примусу обумовлена потребами забезпечення безпечних умов життєдіяльності населення тих адміністративно-територіальних одиниць (населених пунктів), куди прибувають для проживання колишні засуджені.

Крім цього, визначено, що головним критерієм застосування до осіб, звільнених з кримінально-виконавчих установ закритого типу, адміністративного нагляду є їх підвищена суспільна небезпека та велика потенційна здатність щодо вчинення нових (рецидивних та інших) злочинів після звільнення.

Виходячи з цього та враховуючи сучасний стан функціонування України в умовах відкритої військової агресії з боку російської федерації, доведена також необхідність розширення визначених у Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» переліку об'єктів вказаного державного примусу.

До таких, зокрема, запропоновано віднести: «злочинних авторитетів», включаючи так званих «зłodіїв у законі», державних зрадників, колаборантів та членів організованих злочинних формувань.

Доведено, що такий підхід ґрунтується на тому, що як під час відбування визначених судом покарань, так і після звільнення від них у порядку, встановленому в чинному Кримінальному кодексі (КК) України (ст.ст. 74–87), як свідчить практика, як правило, вказані суб'єкти не припиняють своєї злочинної діяльності та впливу на суспільні відносини, у тому числі й шляхом залучення до вчинення правопорушень

не тільки раніше судимих осіб, але й молоді та інших соціально вразливих категорій населення.

З урахуванням отриманих результатів дослідження, констатовано, що у контексті динаміки видозміни суспільних відносин мають бути підвищені державні заходи їх охорони та захисту, включаючи й шляхом застосування адміністративного нагляду за новими категоріями осіб, які звільняються з місць позбавлення волі.

Ключові слова: адміністративний нагляд; державний примус; засуджений до позбавлення волі; об'єкти нагляду; місця позбавлення волі; кримінально-виконавчі установи закритого типу; порядок звільнення від покарання та його відбування.

Yavtushenko A.M. About the socio-legal nature of administrative supervision in Ukraine and the need to expand its scope in the conditions of martial law.

This scientific article clarifies the social essence and legal purpose of such a type of state coercion, which is applied on the basis of a court decision in relation to persons released from places of deprivation of liberty, as administrative supervision.

In particular, it was established that the necessity of carrying out the said coercive measures is due to the need to ensure safe living conditions for the population of those administrative-territorial units (populations) where ex-convicts arrive to live.

In addition, it was determined that the main criterion for applying administrative supervision to persons released from closed penal institutions is their increased public danger and high potential ability to commit new (recidivism and other) crimes after release.

Based on this and taking into account the current state of functioning of Ukraine in the conditions of open military aggression by the Russian Federation, the need to expand the list of objects of state coercion specified in the Law of Ukraine «On Administrative Supervision of Persons Released from Places of Imprisonment» has also been proven.

Among them, in particular, it is proposed to include such of them as: «criminal authorities», including so-called «thieves in law», state traitors, collaborators and members of organized criminal groups.

It has been proven that this approach is based on the fact that both during the serving of punishments determined by the court and after release from them in accordance with the procedure established in the current Criminal Code (CPC) of Ukraine (Articles 74–87), as practice shows, as a rule, they do not stop their criminal activity and influence on social relations, including by involving in the commission of offenses not only previously convicted persons, but also youth and other socially vulnerable categories of the population.

Taking into account the results of the research, it was established that in the context of the dynamics of changes in social relations, state measures for their protection and protection should be increased, including through the use of administrative supervision of new categories of persons released from prisons.

Key words: administrative supervision; state coercion; sentenced to imprisonment; objects of supervision; places of deprivation of liberty; closed-type penal institutions; the procedure for release from punishment and its serving.

Постановка проблеми. Сучасний стан злочинності в Україні, який сформувався в умовах воєнного стану на протязі 2022–2024 р.р. [1], а також наявність інших потенційних та реальних загроз для національної безпеки нашої держави (зокрема, у формі державної зради, колабораціонізму, пособництва державі-агресору тощо) обумовлюють на всіх рівнях (законодавчому, правозастосовному, доктринальному, т. ін.) по-новому оцінити зміст діяльності, що пов'язана зі встановленням адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі. Так, статистика свідчить про те, що у структурі злочинності постійно щорічно сталу питому вагу мають ті кримінальні правопорушення, які вчиняються у складі організованих злочинних формувань (ст.ст. 26–28 КК України) [2, с. 20], а у сьогоденні – ще й злочини проти основ національної безпеки (ст.ст. 109–114 вказаного Кодексу) [1].

З огляду цього та з метою обґрунтування необхідності розширення на законодавчому рівні в Україні переліку об'єктів адміністративного нагляду за певними категоріями колишніх засуджених до позбавлення волі (звичайно, у межах строків погашення або зняття судимості (ст.ст. 89–91 КК)), досить важливо з'ясувати соціально-правову природу та об'єктивні можливості даного державного примусу у забезпечен-

ні правопорядку, запобіганні рецидиву (ст. 34 КК), а також у недопущенні впливу «злочинних авторитетів» на зміст охороняємих суспільних відносин та, в цілому, на об'єкти національної безпеки.

У цьому сенсі звертають на себе увагу наступні проблеми, що стосуються та впливають на ефективність реалізації на практиці визначених у законі відповідних заходів державного примусу, а саме:

1. Невизначеність на законодавчому рівні змісту поняття «особи, звільнені з місць позбавлення волі», що, у свою чергу, створює певні труднощі у суб'єктів правозастосування відносно об'єктів адміністративного нагляду.

2. Невдале та таке, що не відповідає вимогам сьогодення (а, отже, принципам і методам правового регулювання суспільних відносин) [3, с. 210–220], сформульоване у законі поняття «адміністративного нагляду».

3. Формальне та, у певній мірі, беззмістовне закріплення у законі порядку та участі суб'єктів як встановлення, так і реалізації заходів адміністративного нагляду.

Як видається, саме зазначені та інші правові прогалини й визначають актуальність та обумовлюють необхідність активізації наукових досліджень з означеної тематики, а також її теоретичне і практичне значення у контексті існуючих на практиці проблем і розробки відповідних шляхів їх подолання.

Мета дослідження. Виходячи з цього, метою даної наукової статті є з'ясування соціально-правової природи адміністративного нагляду, а також його потенційних можливостей, з огляду розширення переліку визначених у законі об'єктів зазначеного державного примусу.

Натомість, *головним завданням* цієї роботи є розробка науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму з питань встановлення та реалізації на практиці відповідних заходів адміністративного нагляду в Україні, з урахуванням правових реалій воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Результати вивчення наукової літератури показали, що досить активно та предметно розробкою зазначеної вище проблематики займаються у сьогоденні такі учені, як: А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, В.С. Батиргареева, В.І. Борисов, В.В. Василевич, А.А. Вознюк, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, М.В. Карчевський, О.О. Кваша, О.Г. Колб, І.М. Копотун, В.Я. Конопельський, С.А. Мозоль, Є.С. Назимко, О.Н. Ярмиш та ін.

Поряд з цим, у силу неоднозначності, суперечливості та правової недосконалої окремих правових норм, що стосуються адміністративного нагляду, вибрана тема потребує більш актив-

ної позиції та обґрунтованості її оцінок з боку науковців, що й стало вирішальним при виборі предмета цієї наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Як показали результати вивчення змісту Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», більшість його положень не в повній мірі співвідносяться з вимогами інших законодавчих актів, які пов'язані з його реалізацією на практиці, та, у кінцевому підсумку, знижують рівень ефективності діяльності відповідних правоохоронних органів з означених питань [4].

Мова, у першу чергу, ведеться про назву вказаного Закону, у якому вжито словосполучення «особи, звільнені з місць позбавлення волі», автентичного тлумачення якого законодавець не дав [3, с. 290], що, без сумніву, слід віднести до однієї з правових прогалин, яка потребує усунення [3, с. 271–275].

Відповідь на це питання мав би дати прийнятий у липні 2003 року Кримінально-виконавчий кодекс (КВК) України, але, на жаль, і в ньому без будь-яких пояснень використовується словосполучення «місця позбавлення волі», а саме – у ст.ст. 158-159 вказаного Кодексу, які мають безпосереднє відношення до організації встановлення адміністративного нагляду.

Як видається, якщо за основу взяти положення ч.ч. 2, 3–6 ст. 11, ст.ст. 15, 18, ст.ст. 50–51, 89 КВК, у яких визначено правовий статус осіб, засуджених до арешту та позбавлення волі, включаючи й тих, які відбувають покарання у слідчих ізоляторах (СІЗО) (ст.ст. 89-90 даного Кодексу), то під «місцями позбавлення волі» варто розуміти арештні дома, виправні колонії та СІЗО, які виконують покарання у виді позбавлення волі та арешту.

Без сумніву, для того, щоб упорядкувати правозастосовну практику та усунути існуючу у зв'язку з цим правову прогалину, логічно було б ст. 1 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» доповнити приміткою, що запропонована вище, що дасть можливість таким чином офіційно здійснити тлумачення (у виді автентичного роз'яснення, тобто такого, яке здійснює суб'єкт, що видав законодавчий акт).

Не менше питань і зауважень викликає у зв'язку з цим сформульоване у ст. 1 вказаного Закону поняття «адміністративний нагляд», а саме:

1. Якщо у нормах матеріального права (наприклад, у ч. 1 та ч.ч. 2, 3 ст. 50 КК) визначено завдання і мету щодо «запобігання кримінальним правопорушенням», то у даному нормативно-правовому акті мова ведеться про «профілактичні заходи».

Такий законодавчий підхід не тільки порушує усталене співвідношення норм матеріаль-

ного і процесуального (процедурного) права, яке доведено на науковому рівні [3, с. 180-181] та закріплене у нормах чинного Кримінального процесуального кодексу (КПК) (ст.ст. 409, 413, 438, 445 та ін.), але й не відповідає вимогам формальної логіки. Зокрема, профілактична діяльність є лише частиною запобіжної, тобто ці поняття співвідносяться як «одиничне» та «загальне» правові явища [5, с. 21–47].

Отже, і в даному випадку видозміна ст. 1 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» є очевидною і науково обґрунтованою.

2. У понятті адміністративного нагляду, знову ж таки, визначені лише заходи спостереження і контролю, що не відповідає правовим реаліям на практиці, де за об'єктами вказаного державного примусу здійснюють свою відповідну процедуру й відповідні оперативні підрозділи, перелік яких закріплений у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що, зокрема, витікає із змісту ст. 1 вказаного законодавчого акту.

3. Відповідно до положень ч. 3 ст. 63 Конституції України та ч. 2 ст. 7 КВК, право обмеження щодо засуджених встановлюються з урахуванням вимог Основного та інших законів та на підставі тільки рішення суду.

Проте, у змісті поняття «адміністративний нагляд», яке закріплено в ст. 1 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», жодним словом з цього приводу нічого не сказано.

Таким чином, і в даному випадку має місце так звана правова прогалина, яка має бути усунута на законодавчому рівні.

Отже, якщо узагальнити отримані у зв'язку з цим результати дослідження, то можна сформулювати наступне визначення поняття «адміністративний нагляд», а саме – це такий вид державного примусу, який здійснюється з урахуванням цього Закону та на підставі рішення суду відповідними підрозділами Національної поліції, та полягає в організації і реалізації комплексу тимчасових примусових запобіжних та інших заходів, включаючи спостереження і контроль, за поведінкою осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

4. Як видається, з методологічної точки зору та з урахуванням системного методу побудови правових норм [3, с. 214], не зовсім логічно сформульовані й завдання адміністративного нагляду (ст. 2 вказаного вище Закону).

Зокрема, в ст. 2 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» закріплено два таких завдання:

а) запобігання вчиненням зазначеними суб'єктами кримінальних правопорушень;

б) здійснення виховного впливу на таку категорію колишніх засуджених.

У той самий час, у ч. 2 ст. 6 КВК законодавець закріпив положення про ресоціалізацію цих осіб після звільнення з місць позбавлення волі, яке мало б знайти своє місце серед завдань адміністративного нагляду.

Крім цього, у ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» мова ведеться й про таке завдання, як отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, яке має пряме відношення до забезпечення такого невід'ємного елемента національної безпеки, як громадська безпека і порядок (п. 3 ч. 1 Закону України «Про національну безпеку України»).

Без сумніву, що і вказане завдання має бути відображено в ст. 2 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі».

5. Інші правові прогалини і колізії, які мають місце у зазначеному Законі та підвищують рівень потенційних і реальних загроз, що посягають на національні інтереси України в умовах воєнного стану.

Зокрема, у ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» серед об'єктів даного державного примусу відсутні колишня засуджені, які відбували покарання за вчинення таких кримінальних правопорушень, що посягають на основи національної безпеки України (ст. ст. 109–114-2 КК) (державні зрадники, шпигуни, колаборанти, т. ін.).

Їх суспільна небезпека в умовах військової агресії РФ зросла в рази, позаяк від протиправної діяльності зазначених суб'єктів злочинів наступють незворотні суспільно небезпечні наслідки (смерть фізичних осіб; знищення військових об'єктів, втрата території держави, т. ін.), тобто, поряд з кримінальною відповідальністю за вчинення дій з формальним складом кримінальних правопорушень, до яких відносять злочини, що закріплені в ст.ст. 109–114-2 КК, винні у їх вчиненні особи притягаються до відповідальності й за інші кримінальні правопорушення, які мають матеріальний склад, за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) [6, с. 445–452].

У такому ж контексті можна вести мову про підвищену суспільну небезпеку таких засуджених, які звільняються з місць позбавлення волі, як:

- а) особи, які здійснюють злочинний вплив;
- б) особи, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу;
- в) «вори в законі» (ч. 5 ст. 255 КК);
- г) організатори та члени організованих груп і злочинних організацій (ст.ст. 255, 257 та особливо кваліфікуючі ознаки у злочинах проти власності (ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187 та ін. КК)).

Як видається, враховуючи потенційні та реальні загрози, які несуть у собі зазначені особи після звільнення з місць позбавлення волі та у період незнятої і непогашеної судимості (ст.ст. 89–91 КК), а також особливості воєнного стану в Україні, віднесення їх до об'єктів адміністративного нагляду було б очевидним та об'єктивно обґрунтованим рішенням законодавця у сьогоденні.

Висновки. Таким чином, з'ясування соціально-правової природи адміністративного нагляду, який встановлюється за особами, звільненими з місць позбавлення волі, дозволяє констатувати, що в умовах воєнного стану в Україні та з урахуванням суспільної небезпеки деяких категорій засуджених (державних зрадників, шпигунів, колаборантів та ін.), а також вчинених ними суспільно небезпечних діянь, які привели до суспільно небезпечних наслідків (смерті фізичних осіб, знищення об'єктів воєнної та критичної інфраструктури, втрати території держави та ін.), об'єктивно необхідним і обумовленим у такій ситуації стане розширення на законодавчому рівні переліку об'єктів зазначеного державного примусу в нашій країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень 2022 – березень 2024 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
2. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2002 р. за даними судової статистики. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 4(32). С. 15–25.
3. Теорія держави : підручник / за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
4. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01.12.1994 № 264/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
6. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 № 7. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова*. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 445–452.